

Майстер і Маргарита (переказ скорочено)

Михайло Булгаков

Частина I

Розділ I. Ніколи не розмовляйте з невідомими.

Одного теплого весняного вечора на Патріарших ставках зустрілися двоє чоловіків. Один із них, Михайло Олександрович Берліоз, був редактором журналу і головою літературної асоціації МАСОЛІТ. На вигляд мужчина мав років під сорок, був "малого зросту, темноволосий, вгодований, з лисиною..". Його товариш, "плечистий, рудий, чубастий молодик", був не хто інший, як поет Іван Миколайович Понир'єв, який взяв собі псевдонім Бездомний.

На диво, поблизу не було жодної людини. Напившись води, чоловіки присіли на лавочку, щоб обговорити останні події. Раптово редактора охопив безпідставний страх, що аж здавалося, ніби в серці застрягла голка. Раптово Берліоз помітив постать чоловіка, яка, здавалося, виникла просто з повітря. Чоловік заплющив очі, а коли розтулив їх — ніякого чоловіка вже не було. Редактор подумав, що таке диво йому просто примарилося від спеки. Він врешті-решт трохи заспокоївся і продовжив розмову.

А мова йшла про антирелігійну поему Бездомного, яку він написав на замовлення Берліоза. Редакторові не сподобався образ Ісуса Христа, бо, на його погляд, той вийшов занадто живим. Тепер Берліоз пояснював поетові, що головне — показати народу, що така особа ніколи не існувала, а не просто висвітлити всі його негативні риси.

Захоплені дискусією, літератори не відразу помітили, що в алеї, крім них, є ще одна людина. Та тепер вони з цікавістю розглядали незнайомця. З вигляду він мав приблизно років сорок. А очі були різного кольору: праве — чорне, а ліве — зелене. Літератори чомусь відразу подумали, що перед ними іноземець. Вони знову повернулися до своєї бесіди, а цей незнайомий чоловік присів на сусідню лавку і прислухався до їхньої розмови. Почувши, що вони піднімають тему релігії, незнайомиць підсів до них. Літераторам він одразу не сподобався, їх напружував іноземний акцент чоловіка. Проте Берліоза зацікавили його слова. "Ви — атеїсти!?" — задав дивне питання незнайомиць і, отримавши ствердну відповідь, дуже зрадів та подякував за важливе повідомлення, сильно здивувавши літераторів. Тоді він став розповідати їм про п'ять доказів існування Христа. На слова Берліоза, що люди самі господарі власного життя, дивний тип загадково прошепотів, що деколи людина планує поїхати в Кисловодськ, але раптово попадає під трамвай. Берліоз тільки посміявся з такого припущення і відповів, що він точно знає, що робитиме ввечері, якщо йому, звісно, на голову цегла не впаде, що дуже мало ймовірно. Але іноземець перервав роздуми редактора, повідомивши, що йому не загрожує цеглина, він помре іншою смертю. "Вам

відріжуть голову!" — радісним тоном вигукнув таємничий незнайомець. І додав, що його вбивцею буде російська жінка, комсомолка. А також засідання, про яке зараз думає редактор, не відбудеться, бо Аннушка вже розлила олію. Бездомний запитав, чи давно той відвідував лікарню для душевнохворих, на що дивний тип відповів, що незабаром Іван Миколайович сам відвідає цей заклад. Налякані літератори зрозуміли, що незнайомий — не іноземець, а шпигун. Та той показав свої документи. Берліоз розгледів слово "професор" і літеру "W". Професор представився фахівцем із чорної магії, а тоді додав: "Майте на увазі, що Ісус таки існував". І докази тут не потрібні. Насправді все надзвичайно просто: "у білому плащі з кривавим підбоем, по-кавалерійськи шаркаючи ногами..."

Розділ II. Понтій Пілат

"У білому плащі з кривавим підбоем, по-кавалерійськи шаркаючи ногами, рановранці чотирнадцятого числа весняного місяця нісана в криту колонаду між двома половинами палацу Ірода Великого вийшов прокуратор Іудеї Понтій Пілат."

Прокуратора страшенно боліла голова, а крім того його цілий день переслідували пахощі трояндової олії, які він ненавидів. Сьогодні він мав розглядати справу Ієшуа Га-Ноцрі, якого засудили на смерть. До Пілата привели засудженого. Чоловік на вигляд мав двадцять сім років і був одягнений у зношений хітон. Засуджений звертався до Понтія Пілата, називаючи його "добрим чоловіком", що страшенно розлютило прокуратора. Ієшуа вивели і пояснили, як потрібно називати прокуратора, тільки "ігемон" і ніяк інакше.

Коли через декілька хвилин засуджений знову став перед Пілатом, він вже активно відповідав прокуратору на всі запитання і пам'ятав про правильне звертання. На звинувачення він відповів, що у всьому винен Левій Матвій, колишній збирач податків, який, залишивши роботу, пішов слідом за Ієшуа і тепер неправильно все записує. Пілат не міг нікого слухати, головний біль все гірше дошкуляв йому, і зараз прокуратор мріяв лише про те, щоб покликати свою собаку або й взагалі випити отрути, щоб не мучитися. Запитавши в засудженого, що ж таке, на його погляд, істина, він почув дивну відповідь, що "істина насамперед у тому, що в нього болить голова і болить так сильно, аж він подумує про смерть... не може навіть і думати про що-небудь і прагне лише того, аби прийшов собака, єдина, очевидячки, істота, до якої прихильний. Але муки зараз кінчатся, головний біль минеться..." Здивований Понтій Пілат зрозумів, що біль і справді припинився. Він звелів розв'язати засудженого. Почувши його роздуми чому всі люди є добрими, Пілат вже твердо вирішив відпустити Ієшуа, як божевільного. Проте йому подали ще одне звинувачення. Виявилося, що дивний засуджений висловив думку, що "кожна влада є насильством над людьми, прийде час, коли не буде ні влади кесарів, ні будь-якоїіншоївлади..." Прокуратор звелів залишити його наодинці із чоловіком. Ієшуа попросив відпустити його, проте Пілат підтвердив смертний вирок і дав наказ готуватися до страти.

В обідню пору в садку прокуратор зустрівся з первосвященником Каїфою і розказав йому про вирок. Крім Га-Ноцрі до страти було засуджено ще трьох. Розбійників звали

Дісмас, Гестас і Варравван. Згідно з традицією, напередодні пасхи можна було відпустити одного із засуджених. Вибір був між Іешуа і Варравваном. І хоч як Пілат хотів відпустити Га-Ноцрі, первосвященник наполіг, щоб звільнили саме Варраввана. Прокуратор повернувся на балкон і скликав нараду, тоді всі разом вирушили на майдан, щоб оголосити вирок схвильованому натовпу. Пілат оголосив ім'я звільненого — Варравван. Було близько десятої ранку.

Розділ III. Сьомий доказ.

"Так, було близько десятої години ранку, вельмишановний Іване Миколайовичу, — повторив професор."

Вони й незчулися, як настав вечір. Бездомному здавалося, що ця все це йому приснилася. Та дивний професор повідомив, що він сам був свідком всіх подій. Тоді літератори зрозуміли, що мають справу з божевільним. Берліоз вирішив у всьому погоджуватися з професором, та Бездомний вирішив інакше. Божевільний професор оголосив про своє бажання оселитися у квартирі редактора. І раптом запитав, чи вірять вони у диявола. Бездомний вигукнув, що диявола, так як і бога, немає. Та професор з усмішкою відповів, що незабаром вони таки отримають сьомий найголовніший доказ його існування. Знервований Берліоз, не бажаючи знову починати дискусію з божевільним, тихенько погодився і побіг, сказавши, що йому терміново треба декому зателефонувати. Почувши, що божевільний каже, що пора надіслати телеграму і у Київ, чоловік аж здригнувся, адже дивний незнайомиць ніяк не міг знати про його дядька. Нічого більше не слухаючи, чоловік побіг далі.

Вже біля самого виходу редактор раптово побачив чоловіка, який примарився йому у повітрі. Той підказав йому, де турнікет, і попросив "за вказівку на чвертку... похмелитися... колишньому регенту!" Заспокоївши себе думкою, що це звичайний збіг обставин, він пішов далше. Редактор уже збирався ставати на колію, як раптом виїхав трамвай і чоловік вирішив відступити назад. Зробивши крок, він посковзнувся і вилетів прямо на колію. Останнє, що побачив Берліоз було бліде перестрашене обличчя жінки. Редактор зник під трамваєм, і з колії покотилося щось кругле. Це виявилось головою редактора.

Розділ IV. Погоня.

Вже все стихло, труп Берліоза відвезли в морг, а Бездомний все так і сидів на лавці. Його не слухали ноги і він не міг зрозуміти ніяких слів, та раптом поет почув, як дві жінки говорять, що Аннушка вилила олію на колію, і саме тому редактор попав під трамвай, послизнувшись на цій олії. Мозок Бездомного згадав, що десь чув щось подібне. "Аннушка", "олія" — такі слова здавалися йому якось зв'язаними із Понтієм Пилатом. Раптово Іван Миколайович все зрозумів. Поет пригадав пророцтво загадкового професора про смерть Берліоза. Його слова виявилися правдою. Все це не вкладалося в голову Бездомного. Він вже не сумнівався, що дивний іноземець наперед знав майбутнє. Бездомний вирішив таки взнати всю правду.

Він встав з лавки і вирушив на те місце, де вони зустріли того професора. Той був там не сам, біля нього сидів той самий колишній регент. Бездомний кинувся до

професора з вимогою пояснити йому, що коїться, але той подивився на нього, нібито перший раз бачив і пробелькотів, що він не знає російської. Регент з обуренням повідомив, що професор — іноземець і попросив його не турбувати. Поет спробував спіямати регента і таки дізнатися всю правду, але той ніби розтанув.

Оглянувшись за професором, Іван Миколайович виявив, що і він, і регент вже досить далеко, а, крім того, з ними був велетенський чорний кіт, який спокійно йшов на задніх лапах. Дивна компанія прямувала до Патріаршого саду. Поет спробував їх догнати, але трійця розділилася. Регент зайшов у автобус і зник з очей. Чорний кіт спробував заплатити за проїзд у трамваї, проте жінка-кондуктор закричала, що котам не можна, тоді він зачепився за останній вагон трамвая і теж поїхав.

Зосередившись на котів, поет мало не загубив того, хто йому був потрібний — загадкового професора. Та хоч він і помітив його сірий берет, та наздогнати чоловіка так і не зміг. Професор загубився у натовпі. Поетові прийшла в голову думка, що іноземець обов'язково має бути у будинку №13 і чомусь саме у квартирі 47. Та там була лише маленька дівчинка і якась жінка, яка назвала Івана Миколайовича Кирюшею і наказала йти геть. Побачивши на кухні іконку і свічки, Іван з якогось дива вирішив взяти їх із собою. Вийшовши з квартири, Бездомний вирішив пошукати професора на Москві-ріці.

Буквально через декілька хвилин поет вже опинився біля річки. Не роздумуючи, він роздягнувся і занурився у воду. Вийшовши з річки, Бездомний не застав на березі свого одягу, та замість того там лежали кальсони, порвана толстовка, ікона, свічка і сірники. Поет одягнувся у цей дивний одяг і вирішив піти до Грибоєдова.

Розділ V. Була справа у Грибоєдові.

Старий двоповерховий будинок було названо "Дім Грибоєдова" через те, що нібито колись він був власністю тітки письменника Олександра Сергійовича Грибоєдова. На даний час будинком володів МАСОЛІТ. Тепер будинок називали просто "Грибоєдов". На кімнатах були різноманітні написи: "Рибно-дачна секція", "Перелигіно", "Квартирне питання", "Каса", "Творчі відпустки". Всюди були досить великі черги.

Близько одинадцятої вечора всі члени МАСОЛІТу зібралися у кімнаті і чекали Берліоза. Та сам голова зараз лежав у моргу, де вирішували, що робити з його відрізаною головою. Ще раз згадавши Берліоза недобрим словом члени МАСОЛІТу пішли у ресторан, де почали веселитися. Раптом на сцені з'явився чоловік, який повідомив про смерть Берліоза. Тільки на хвилину затихнувши, народ продовжив забаву, ніби й не чув страшної новини.

Та раптом у залі з'явився поет Іван Бездомний, він був босий, у смугастих кальсонах, в руках тримав запалену свічку. Він одразу почав когось шукати, вигукнувши, що знає, хто винен у смерті Берліоза. Та не міг нічого нормально пояснити, тому всі вирішили, що він збожеволів. Іван зазірав під столи, підсвічуючи свічкою, бігав по залу, а коли один чоловік спробував його зупинити, поет вдарив того у вухо. Почалася бійка. Всі накинулись на Бездомного і зв'язали його. Минуло десь п'ятнадцять хвилин, як поета, зв'язаного і безпомічного, витягли із ресторану.

Розділ VI. Шизофренія, як і було сказано.

Приблизно о другій годині ночі до приймальні психіатричної клініки зайшов лікар. Там на дивані вже сидів Бездомний, за яким пильно дивилися троє санітарів. По лікарні також знервовано ходив поет Рюхін, який, побачивши лікаря відразу ж запитав, що сталося з Іваном Миколайовичем. Рюхін розповів, що Бездомний був цілком здоровим, аж доки не увірвався сьогодні у ресторан в самих кальсонах. Іван почав обурюватися, що його, абсолютно нормального чоловіка, відправили в психіатричну лікарню.

Лікар попросив розповісти про все з самого початку. Бездомний розповів усю історію. Повідомив, що бігав у кальсонах, бо потрібно було терміново іноземця зловити. Це той професор винен у смерті Берліоза і взагалі з нечистою силою знається, навіть з Понтієм Пілатом спілкувався. Тоді поет побіг до телефона дзвонити до міліції. Та його не хотіли вислухати. Розлючений поет кинув слухавкою в стіну і намагався вискочити через вікно. Чоловіка миттєво зловили санітари і вштрикнули у руку голку. Іван миттєво ослаб і опустився на диван. "Таки ув'язнили, — сонно пробелькотів чоловік, — я попередив... мене ж зараз найбільше цікавить Понтій Пілат... Пілат". На цих словах Бездомний заснув.

Івана Миколайовича понесли до палати. Лікар повідомив, що у нього, мабуть, окрім алкоголізму, ще й шизофренія. І можливо у чоловіка галюцинації...

За декілька хвилин Рюхін вже їхав у Москву, роздумуючи про божевілья Бездомного. Починався ще один день...

Розділ VII. Недобра квартира.

Хоч як зранку Стьопа Лиходєєв намагався хоч що-небудь пригадати, але марно. Згадав лише якусь незнайому жінку. Він ледь зрозумів, де зараз знаходиться, в своїй квартирі, де жив також і Берліоз.

Про квартиру № 50 давно ходили різні чутки і легенди. Лише два роки тому квартира була власністю Анни Францівни. Дві кімнати вона здавала. Тоді то і сталося дещо дивне — почали пропадати люди. За тиждень з квартири зникли і квартиранти, і сама власниця. Незабаром туди поселилися Берліоз і Лиходєєв з дружинами. І в них теж сталася дивина. Обидві дружини зникли. Правда потім дружину Берліоза бачили в Харкові, а дружину Стьопа знайшли на Божедомці.

Лиходєєв застогнав. Він покликав Берліоза, але звісно ж відповіді не отримав. Та раптом біля дзеркала Стьопа побачив незнайомця, одягненого у все чорне. Чоловік повідомив, що Лиходєєв призначив йому зустріч на десяту ранку, а зараз вже одинадцята. Поки Стьопа намагався згадати, хто ж цей чоловік, незнайомиць представився — Воланд, професор чорної магії.

Виявилося, що професор вчора тільки прибув до Москви, зустрівся з Лиходєєвим і той підписав з ним контракт на сім виступів. Воланд показав йому контракт з підписом, а також дозвіл наперед оплатити виступи. Стьопа вийшов з кімнати і вирішив подзвонити до Римського, щоб розпитати про таємничого професора. Та нічого нового він не довідався. Проходячи повз дзеркало в коридорі, Лиходєєв побачив у ньому дивного чоловіка у пенсне, а ще величезного чорного кота. Стьопа крикнув до хатньої

робітниці Груні, звідки тут взявся кіт, але відповів йому Воланд. Професор повідомив, що це його кіт, а Груня взагалі-то у відпустці. Увійшовши до спальні, Лиходеев побачив Воланда у компанії того дивного чоловіка, який примарився чоловікові у дзеркалі і чорного кота. Останній тримав у руці чарку і виделку. Лиходеев вирішив, що сходить з розуму. Воланд, хитро примруживши очі, промовив, що не треба дивуватися, бо це його почет, а сам Лиходеев тут явно зайвий. Стьопа від шоку вже лежав на підлозі, коли з'явився ще один дивний тип, маленький, рудий і дуже потворний. Це був Азazelло. Рудий попросив Воланда дозволити йому викинути Лиходеева з Москви. Стьопа вдарився головою до одвірка і перед тим, як втратив свідомість вирішив, що вже вмирає.

Проте Лиходеев не вмер. Отямився він десь біля моря. Позаду нього було якесь гарне місто. Якийсь чоловік повідомив Стюпі, що він у Ялті. Лиходеев знову зомлів.

Розділ VIII. Двобій професора і поета.

Свідомість покинула Лиходеева, та в той же момент вона повернулася до пацієнта психіатричної клініки. Іван Миколайович нарешті прокинувся і тепер розгублено роззирався. Він знаходився у невідомій білій кімнаті. Поет згадав, що вчора його відправили в психіатричну лікарню. Біля себе він помітив кнопку дзвінка і натиснув її. На перший погляд здалося, що вона не працює. Та раптом замигав якийсь циліндр. На ньому змінювалися написи: "Пити", "Няня", "Викличте лікаря". Бездомний ненароком натиснув кнопку, коли засвітилося слово "Фельдшерка". До кімнати зайшла якась жінка. Вона привіталася, але поет промовчав, бо зовсім не вважав такий ранок добрим. Фельдшерка сказала йому прийняти ванну. Ця ванна нагадала йому "Метрополь", про що він одразу повідомив жінці. Та радісно відповіла, що таких хороших умов нема у жодній клініці і сюди щодня приїжджають інтуристи. Слово "інтуристи" викликало у Івана погані спогади. Чоловік вже починав знову розповідати про загибель редактора, кота і Понтія Пілата, проте вчасно зупинився.

Жінка повела Бездомного довгим коридором у якийсь просторий кабінет. По дорозі Іван обдумував своє становище. У нього було три варіанти. Спершу він хотів потрошити тут все і втекти, але відразу відкинув такий варіант. Тоді він вже думав почати знову свою розповідь про дивного професора, але вчасно зрозумів, що йому знову не повірять. Тому Іван обрав третій варіант і замкнувся у гордому мовчанні.

Та довго мовчати йому не довелося. Івана Миколайовича тут же почали розпитувати про його минуле, про перенесені хвороби, про всіх родичів. Наостанку попросили ще раз розповісти вчорашню історію. Потім йому вимірювали температуру, пульс, брали кров і аж тоді відправили до палати. Ледве він встиг поснідати, як двері відчинилися і знову увійшли лікарі. Попереду всіх був доктор Стравінський, який почав розмовляти з Бездомним. Слухаючи історію Івана, лікар лише ввічливо усміхався і на все говорив "славно". І коли Бездомний почав вимагати, щоб його відпустили, той відповів, що обов'язково відпустять, якщо тільки він вважає себе нормальним. Тоді Стравінський перелічив всі вчорашні дії поета і запитав, куди той в першу чергу піде, коли його випустять із лікарні. Іван Миколайович відповів, що звісно піде в міліцію,

щоб розповісти про Пілата та іноземця. Професор погдився і наказав відпустити пацієнта, проте його кімнату залишити, бо невдовзі він знову потрапить сюди. Тоді радісно пояснив стривоженому Іванові, що як тільки той в самих кальсонах з'явиться в міліції і розповість там всю вчорашню історію, його тут же відправлять знову в клініку. Бездомний розгубився і попросив поради. Доктор Стравінський порадив залишитись у лікарні, а до міліції написати заяву. Тоді простягнув йому листок і олівець, попрохав заспокоїтись і пам'ятати, що вони просто хочуть допомогти. Через хвилину в кімнаті вже нікого не було. Іван відчув, що знову засинає.

Розділ IX. Витівки Коров'єва.

Голова житлового товариства будинку № 302-біс Никанор Іванович Босий був страшенно заклопотаний. Пізно вночі йому сповістили про загибель Берліоза. Тепер він не мав вже жодної спокійної хвилини. Чоловіка замучили різними заявами. Никанор вирішив піднятися у квартиру № 50, де проживав загиблий. Він гукнув Груню, та до нього вийшов незнайомий чоловік у картатому піджаку і пенсне. Голова запідозрив, що незнайомиць перебуває тут незаконно і суворо запитав його прізвище. Той спокійно представився. Він назвався Коров'євим і повідомив, що приїхав з іноземним артистом як перекладач. На питання де ж зараз цей артист, чоловік відповів, що він зайнятий дресируванням kota і запропонував подивитись на kota, та Босому ця ідея не сподобалась. Никанор Іванович розгубився, бо ні про якого артиста він не чув і не знав. Та тоді Коров'єв показав листа Лиходєєва і попросив голову дозволити їм зайняти квартиру на тиждень, це буде щедро оплачено. Босий подзвонив у бюро інтуристів, і швидко владнав цю справу. Тоді вони підписали контракт на п'ять тисяч. Коров'єв швиденько дав Никанору Івановичу пачку грошей. Хоч потім той запевняв, що ці гроші самі залізли до його портфеля.

Тільки-но чоловік покинув квартиру, Коров'єв відразу ж подзвонив кудись, представився Тимофієм Квасцовим і сповістив, що голова житлового товариства спекулює валютою і на даний момент у нього у вентиляції заховано чотириста доларів. За цей час Никанор Іванович добрався до своєї квартири, з усмішкою перерахував гроші, яких виявилось рівно чотириста рублів, і швиденько засунув їх у вентиляцію.

Буквально через декілька хвилин до квартири зайшли двоє. Вони направилися в туалет і принесли звідти чомусь не рублі, а долари. Никанор Іванович белькотів щось про ворогів, шукав у портфелі контракт з іноземним артистом, але там нічого не було. В цей час Тимофій Квасцов підглядував, що відбувається у квартирі, щоб всім розказати. Коли, через деякий час, він сидів на кухні і про все розповідав, за ним прийшов невідомий і вони зникли.

Розділ X. Вісті з Ялти.

В той же час, коли така біда сталася з Никанором Івановичем, у кабінеті фінансового директора Римського були двоє: сам Римський і адміністратор Варенуха. Римський з самісінького ранку перебував у кепському настрої, а Варенуха навпаки був сповнений енергії.

Римський був дуже незадоволений ідеєю виступу фахівця з чорної магії, з яким

Лиходеев підписав контракт. Тепер же фінансовий директор прагнув побачити Стюпу, який обіцяв приїхати, але запізнювався вже на три години. Цієї миті до кабінету зайшла поштарка і віддала їм телеграму із Ялти, в якій сповіщалося, що у карний розшук прийшов якийсь божевільний, який назвався Лиходеевим. Просили повідомити, де зараз знаходиться директор Лиходеев. Варенуха не мав жодного сумніву, що Лиходеев зараз не в Ялті, тому послав відповідь, що той у Москві. Він якраз розмірковував, де шукати Лиходеева, як принесли ще одну телеграму, в якій почерком Стюпи було написано, що він у Ялті, куди його гіпнозом переніс Воланд. Звісно, що у це важко було повірити. Фінансовий директор вирішив поговорити з Воландом, проте той не брав телефон. Тоді він спробував подзвонити у Ялту, але теж не вийшло, тому він послав телеграму, в якій сповіщав, що Лиходеев таки пропав. Тоді Римський віддав телеграми Варенусі і сказав віднести їх. Тоді Варенуха спробував ще раз зателефонувати до Воланда. Слухавку підняв Коров'єв і повідомив, що Лиходеев поїхав за місто. Варенуха згадав, що недавно відкрили чебуречню "Ялта" і подумав, що Стюпа знаходиться саме там. Перед тим, як вирушити туди, він зайшов у свій кабінет. Задзвонив телефон. Незнайомий голос, порадив йому нікуди не нести телеграми. Незважаючи на погрози, Варенуха все ж вирішив відвезти ті телеграми.

Він вибіг з кабінету на вулицю. Починалася гроза. Варенуха вирішив ще заглянути у вбиральню, щоб поглянути, чи обтяг монтер сіткою лампу. Там він побачив товстуна, який, на диво, був схожий на кота. Адміністратор не встиг ще нічого зрозуміти, як товстун вдарив його у вухо. Тут перед Варенухою з'явився ще один тип, маленький і рудий, який вдарив його з другого боку. Говорячи про те, що його попереджали не носити телеграми, ті двоє потягнули Варенуху з саду у квартиру Лиходеева.

Там дивні чоловіки зникли, але замість них прийшла руда жінка. Переляканий Варенуха зомлів.

Розділ XI. Роздвоєння Івана.

Шуміла гроза. Іван тихенько плакав, сидячи на лікарняному ліжку. Йому так і не вдалося написати нормальну заяву. Думки не вміщалися на папері. Виходила якась нісенітниця. Спершу він писав щось про загибель Берліоза, потім про чорного велетенського кота, який їхав у трамваї, тоді вирішив все ж написати все про Понтія Пілата, та нічого не виходило. Він поспробував ще й намалювати Пілата і кота на задніх лапах. Заява вийшла зовсім незрозумілою. Бездомний був у розпачі.

До палати зайшла фельдшерка Парасковія Федорівна, побачивши, що пацієнт плаче, вона викликала лікаря. Він швиденько прийшов і знову вколов Іванові заспокійливе. Думки Бездомного помінялися. Зараз він вже дивувався, чому так переживав через Берліоза, адже вони були просто знайомими. Тепер чоловік не переймався дивним професором і котом. І роздумував навіщо було бігати по місту в самих кальсонах, шукаючи того іноземця. Та раптом голос в голові нагадав йому, що саме таємничий професор напроорокував смерть Берліоза. Але Іван Миколайович швиденько відкинув цю думку. Він подумав, що потрібно було спокійно поговорити з професором. І тоді голос в його голові назвав його дурнем. Бездомний вже засинав,

коли на балконі виникла якась фігура і, приклавши палець до рота, попросила нічого не говорити.

Розділ XII. Чорна магія та її викриття.

На сцені Вар'єте родина Джуллі показувала різні трюки на велосипедах. Лише одну людину це зовсім не цікавило. Григорій Данилович Римський сидів у своєму кабінеті і роздумував над дивними зникненнями. Окрім Лиходєєва, тепер пропав ще й Варенуха. Йому було відомо, що той мав відвезти телеграми, але фінансовий директор не розумів, чому він ще досі не повернувся.

В антракті приїхав іноземний артист і Римський мусив його зустріти. Іноземець ховав обличчя за маскою. Фінансового директора вразила компанія артиста: Коров'єв і кіт, який ходив на задніх лапах і пив з графина воду. Воланд, щоб здивувати Римського, витяг його золотий годинник із вуха кота.

На сцені конференсьє Жорж Бенгальський оголосив виступ Воланда. Це мав бути сеанс чорної магії, а в кінці повне викриття цієї магії. Проте Воланд, вийшовши на сцену, сів на крісло, яке невідомо звідки взялося, і разом з Коров'євим, якого називав Фаготом, почав роздумувати над тим, як змінилося населення Москви. Публіка чекала фокусів, але промова затягнулася надовго. Артист роздумув, як змінилися москвичі зовні і внутрішньо. І аж тоді запропонував Фаготу показати "щось простеньке". Той з повітря вхопив колоду карт і кинув котові, дочекавшись, коли той пустить їх назад він відкрив рота і проковтнув карти. А тоді сказав, що колода зараз знаходиться у громадянина Парчевського і дісно той тут же витягнув її з кишені. Хтось у залі крикнув, що це підставлено і Парчевський просто заодно з Воландом. Тоді Коров'єв загадково відповів, що зараз той переконається. І дійсно колода тепер опинилася у того чоловіка, правда це вже були не карти, а гроші. Люди засміялися. Хтось сказав, що теж не проти такої колоди. Тоді Фагот стрілив у повітря і почався справжній дощ із грошей. Почалася колотнеча, всі хотіли зловити якнайбільше грошей.

На сцену вийшов Бенгальський і запевнив публіку, що це просто фокус і гроші зараз зникнуть. Із залу почулося обурення. Фагот запевнив людей, що гроші справжні і сказав, що цей Бенгальський заважає їх виставі. Хтось з публіки жартома запропонував відірвати тому голову. Фагот легко з цим погодився. "Бегемоте, — гукнув він до кота, — сповняй!" Того не треба було довго просити, кіт тут же стрибнув на голову Бенгальському і зірвав її з шиї. Полилася кров. Публіка розхвилювалася. Голова пообіцяла, що більше не буде заважати їм, і народ сказав простити чоловіка. Кіт насадив голову на шию, і вона сіла на своє місце, ніби й не покидала його. Не залишилось ні одного шрама. Фагот послав Бенгальського зі сцени, але той не міг йти. Його спробували покласти на диван, але він почав відбиватися. Тоді Римський викликав швидку допомогу.

Випровадивши Бенгальського, Фагот показував нові чудеса. На сцені з'явився жіночий магазин і руда жінка з довгим шрамом на шиї. Фагот оголосив, що весь одяг безкоштовний. Рудоволоса красуня почала запрошувати всіх переодягатися. Якась брюнетка першою вийшла на сцену. Її тут же змінили до невпізнаності. Жінки,

побачивши таку дивовижну зміну, кинулися на сцену. Навіть один чоловік підійшов взяти щось для хворої дружини. Раптом Фагот оголосив, що магазин закривається і все, що було на сцені, зникло.

З ложі № 2 пролунав голос почесного гостя вечора Аркадія Аполлоновича Семпелеярова. Він вимагав розкриття секрета фокусів. Фагот сказав, що тут і так усе зрозуміло, але якщо гість так просить, то буде йому викриття. Хитро примруживши очі, він запитав у Семпелеярова, де той був вчора ввечері. Відповіла його дружина. Вона сказала, що її чоловік був на засіданні Акустичної комісії. Фагот заперечив це, сказавши, що насправді він був у артистки районного театру Міліци Андріївни Покобатько. Тут озвалася ще одна жінка, родичка Аркадія Аполлоновича. Вона розреготалася і сказала, що аж тепер їй зрозуміло, чому така нездара має роль. Її знову перебила дружина Семпелеярова. Почалася суперечка.

Кіт на сцені радісно викрикнув, що сеанс завершено. Оркестр загравав якийсь несамовитий марш. Фагот і Бегемот розчинилися у повітрі. Сцена спорожніла.

Розділ XIII. Поява героя.

Незнайомий чоловік на балконі прошепотів "Тс-с-с!" Іван піднявся з ліжка і пригледівся до нього. З балкона в кімнату зазірав "темноволосий, з гострим носом, бентежними очима із пасмом волосся, що спадало на лоб, чоловік приблизно років тридцяти восьми." Дивний нічний гість зайшов до кімнати. Він, хитро усміхаючись, пояснив, що поцупив у фельдшерки ключі, щоб відвідувати інших пацієнтів. Невідомий також розповів, що легко міг би втекти звідси, та не має до кого податися. Тоді він поцікавився, чи Іван не буйний, а той розказав, що вчора "одному суб'єктові засвітив у пику". Тоді розказав, що він поет, щиро неприємно вразило нічного гостя. На питання, чи дійсно у нього є гарні вірші, Іван зізнався, що насправді вони страхітливі і пообіцяв більше не писати.

Дивний відвідувач розповів, що в сусідню палату привезли нового пацієнта, який цілий час белькоче про долари у вентиляції і заявляє, що у якійсь квартирі поселилася нечиста сила. Тоді він запитав, за що Іван потрапив у клініку. Почувши відповідь "За Понтія Пілата", відвідувач аж скрикнув. Бурмочучи щось про надзвичайний збіг обставин, чоловік попросив детально розповісти цю історію. Чомусь довіряючи цьому незнайомцю, Бездомний вирішив розповісти про вчорашні події. Почувши всю розповідь, відвідувач мовив, що Іванові надзвичайно повезло, бо все могло закінчитись набагато гірше. Не можна було так зухвало поводитись із так званим професором. На питання Івана, хто ж такий цей загадковий незнайомиць, гість сказав, що почувши відповідь, поет може втратити рівновагу і тоді прибіжать лікарі. Бездомний запевнив, що все буде нормально. Тоді гість розповів, що на Патріарших ставках Іван Миколайович зустрівся із самим сатаною. Спантеличений Іван пробув запевнити відвідувача, що сатани немає, що це все вигадки. Та гість з усмішкою сказав, що Іван Миколайович не може сумніватись в його існуванні, адже сам потерпів через нього. Він дивувався, як Бездомний з Берліозом не могли впізнати його, бо це ж було легко, всі докази були проти нього. Та врешті-решт гість вирішив, що Воланд напустив на них

туману. Іван згадав, що дійсно бачив літеру "W" на візитній картці і тут же хотів бігти показувати, що він все ж був правий, і вони мають справу з нечистою силою. Та гість спам'ятав його, нагадавши, що він і так уже в божевільні. Незнайомець зізнався, що він у цій лікарні теж через Понтія Пілата, про якого написав роман. Івана це дуже зацікавило. "Ви письменник?!" — вигукнув він. Гість сердито відповів, що він — майстер і витягнув шапочку з вишитою літерою "M". Таємничим тоном чоловік сказав, що цю шапочку пошила вона. Він відмовився назвати своє прізвище, та вирішив розповісти трохи про свій роман.

Він був істориком, а крім того ще й перекладачем. Майстер знав п'ять мов. Жив він самотньо, не мав родичів. Одного разу йому надзвичайно пощастило — чоловік виграв сто тисяч. Це була золота пора для нього. На ці гроші він купив собі книжок і винайняв дві кімнатки в невеличкому будиночку в саду. Тоді покинув роботу в музеї і почав писати роман про Понтія Пілата.

Але минулою весною трапилася подія набагато краща, ніж виграш ста тисяч. Він вийшов на прогулянку і зустрів її. Вона тримала в руках жовті весняні квіти, які йому не подобалися. Та коли вона озирнулася, майстер побачив самотність в її очах. Він пішов за нею, роздумуючи, як почати розмову. Та вона перша заговорила. "Вам подобаються мої квіти?" Таке просте і наївне запитання спантеличило чоловіка. Відповідь "Ні" здивувала її. Вона усміхнулася і викинула квіти. Майстер підняв їх, але вона вихопила їх і знову кинула на землю. Кохання вискочило перед ними, "як з-під землі вискакує вбивця в провулкові", та миттєво вразило обох. Здавалося, що вони вже давно знайомі, так легко їм було спілкуватися.

З того часу вона щодня навідувалась до майстра. Вони стали зовсім нерозлучні. Її дуже зацікавив роман майстра. Незнайомка перечитувала його декілька разів. Саме вона назвала його майстром. Майстер завершив свій твір у серпні. Він здав його якомусь редактору. На запитання, чи буде цей роман надруковано, редактор пробелькотів щось про редакційну комісію і попросив прийти через два тижні. Коли цей час минув, роман майстрові віддала якась дівчина, яка повідомила, що "редакція забезпечена матеріалами на два роки вперед" і що вони не будуть публікувати його роман.

Майстер почав говорити тихіше, так що важко було щось зрозуміти. Бездомний зрозумів, що пройшло трохи часу і з'явилися статті критиків про роман. Особливо його вразила стаття Латунського, який жакливо поливав його брудом. Кохана майстра пообіцяла отруїти цього критика. Настали безрадісні дні для майстра. Роман він вже завершив, а тому тепер не знавдо чого взятися. А потім сталася дивна для майстра подія — він знайшов друга. Його звали Алозій Могарич. Цей чоловік страшенно не подобався дружині майстра (дружиною чоловік звав свою кохану), вона відчувала, що йому не можна довіряти. Та майстер поважав його. Алозій був розумною людиною, яка добре розумілася в літературі. Прочитавши роман, чоловік показав майстрові всі його помилки.

А статті ж не переставали друкуватися. Спершу він тільки посміювався, але пізніше

вони стали його дивувати. Виникало враження, що автори говорять не те, про що думають. А потім у майстра почалися приступи панічного страху. Він страшенно боявся темноти і спав при світлі. Його кохана переживала за здоров'я чоловіка та просила його поїхати до моря відпочити. Вона дуже хотіла залишитися з ним, але мусила йти. Вона пішла, пообіцявши прийти завтра. Майстер ліг спати. Але о другій годині ночі чоловік прокинувся. У нього знову був приступ страху. Він розпалив полум'я у печі і благав, щоб з'явилася вона. Проте вона не приходила. В паніці майстер схопив свій роман і сторінка за сторінкою почав його спалювати. В цей момент хтось тихенько пошкрябав у вікно. Вона таки прийшла. Побачивши, що сталося із романом, вона гірко заплакала. Тоді акуратно витягла з печі та поскладала все, що залишилось від твору і пов'язала стрічкою. Вона пообіцяла, що тепер назавжди залишиться з майстром, але зараз піде, щоб попрощатися з чоловіком. Запевнивши його, що вранці прийде, вона знову пішла. Це було останнє, що він від неї почув.

Майстер мусив перервати розповідь, бо з коридору долинули якісь звуки. Він вийшов на балкон, а коли через декілька хвилин повернувся, розповів, що знову привезли новенького, який благає, щоб йому повернули його голову. Чоловік продовжив свою розповідь, та тепер він говорив дуже тихо, схилившись ближче до Іванового вуха. Те що він шепотів, дуже його непокоїло, в його очах був страх.

Був січень. Вночі він дістався до дому, в якому мешкав. В його кімнаті грав патефон. Не бажаючи турбувати кохану, Майстер вирушив до клініки. Чоловік усвідомлює, що його не вилікують. Але він вважає, що тут досить таки непогано. Тепер він має ключі і може спілкуватися з сусідами. Раптом майстер схопився, згадавши, що година пізня і Бездомному треба спати. Іван попросив його розказати йому продовження роману. Чоловікові було цікаво, що ж далі сталося з Пілатом та Ієшуа. Та гість, швидко попрощавшись і подякувавши за цікаву бесіду, причинив вікно і зник.

Розділ XIV. Слава півневі.

Знервований і цілком розгублений Римський, не дочекавшись кінця вистави, втік у свій кабінет. Знадвору долинав гамір. Директор виглянув у вікно. Картина, яку Римський там побачив, майже не здивувала його. Посеред вулиці стояла дама в самій білизні. Довкола дами було багато народу. Всі сміялися. Один чоловік скидав з себе пальто, щоб дати його жінці. Раптом регіт пролунав з іншого боку. Там він побачив ще одну жертву Фагота. Та втім вони самі були винні. Жінки стали жертвами своєї легковажності. Римський вирішив зателефонувати, щоб розповісти про події в театрі. Та раптом задзвонив телефон. Жіночий голос наполегливо йому порадив не дзвонити нікуди, бо буде гірше. Римський подивився у вікно і відчув, як його охоплює страх.

В цей момент він почув, як хтось шарудить біля його дверей. Мурашки побігли по спині фінансового директора. В замку дверей тихенько повернувся ключ. Нарешті справившись із замком, до кабінету увійшов не хто інший як адміністратор Варенуха. Римський зітхнув з полегшенням і накинувся на чоловіка із запитаннями. Варенуха розповів, Лиходєєва знайшли у трактирі. Чоловік був вже сильно п'яним і щоб розважитись посилав телеграми нібито з Ялти. Римський вирішив, що Варенуха чогось

не договорює. А потім взагалі зрозумів, що той все вигадує. Тепер фінансовий директор вже не дослухався до розповіді адміністратора, а уважно придивлявся до нього. Він виявив, що щось змінилось і в зовнішності Варенухи, і в його поведінці. Щось у його вигляді дуже бентежило Римського. Раптом його погляд впав на підлогу, і він з жахом усвідомив — адміністратор не відкидає тіні. Той, що видавав себе за Варенуху, прослідкувавши за поглядом фінансового директора, зрозумів, що він про все догадався. Чоловік швиденько причинив двері. Римський відступив до вікна, та раптом у вікні з'явилась гола руда жінка. Видовженою рукою вона відчинила вікно. До кімнати увірвався холод і запах льоху. Фінансовий директор помітив на тілі жінки трупні плями і усвідомив, що більше з цього кабінету не вийде. Чоловік вже приготувався до смерті, та раптом почувся крик півня, жінка зупинилась. Крик повторився. Коли півень прокричав втретє, вона різко розвернулася і швидко полетіла геть, за нею помчав і Варенуха.

Посивілий Римський кулею вилетів із кабінету. Аж на вулиці він нарешті трохи отямився. Сівши у таксі, він вирушив до вокзалу. Там пообіцяв чималі гроші, щоб встигнути на кур'єрський до Ленінграду. Через декілька хвилин кур'єрський зник у темряві. З ним разом зник і фінансовий директор.

Розділ XV. Сон Никанора Івановича.

Звичайно неважко було здогадатися, що новенький у психіатричній лікарні, який белькотів про рублі у вентиляції, які стали доларами, був не хто інший як Никанор Іванович Босий. Голова не одразу потрапив у клініку, перед цим він побував в якомусь іншому місці. Він погано пам'ятав про це інше місце. Там відбулася дивна розмова. Чоловік підтвердив, що його звуть Никанор Іванович Босий, проте категорично заперечив, що він голова. "Який же я, к лихій годині, голова... я відразу мусив би зметикувати, що він нечиста сила..." — бідкався чоловік. Він розповів, що валюта — це витівки Фагота, а сам Фагот — сатана. Тут всі зрозуміли, що з ним нема про що говорити. Чоловіка завезли у психіатричну лікарню. В клініці йому вкололи заспокійливе і зараз він тихо спав.

Йому снився якийсь дивний сон. Спершу чоловік побачив, як його урочисто підвели до якихось дверей і лагідно запропонували здати валюту. Тоді він опинився у театрі, де оголосили його виступ. На сцені йому знову запропонували здати валюту. Чоловік запрягнувся, що ніякої валюти у нього немає, залу це не сподобалося. Йому нагадали про чотириста доларів, знайдених у нього в квартирі. Хоч як він запевнював, що долари йому підкинули, та ніхто в це не повірив. Сказавши, що номер не вдався, Босого відправили на місце.

На сцену запросили іншого валютника — Сергія Гарардовича Дунчиля. Він також відмовився здавати валюту, сказавши, що у нього її немає. Дружина Дунчиля також запевнила, що її чоловік вже все здав. Тоді на сцені з'явилась коханка Дунчиля, у якої він переховував валюту. В руках у жінки була золота таця, на якій лежали гроші і дорогоцінності. Дунчиля вирішили відправити додому, щоб його жінка сама влаштувала для нього пекло. Сказали, що гіршу кару вони не придумують.

Тоді на сцену вийшов Сава Куролесов, який читав уривки із "Скупого лицаря" Пушкіна. Никанор Іванович досі не був знайомий з поезією Пушкіна, проте самого поета таки добрезнав. Щодня він вигукував такі фрази як "А за квартиру Пушкін плататиме?" чи "Нафту, виходить, Пушкін купуватиме?"

Коли Куролесов пішов, на сцену вийшов чоловік, який виявив бажання у всьому зізнатися. Канавкін Микола заявив, що він має тисячу доларів у погребі тітки. Трохи порозмовлявши, Канавкіна відпустили. Більше охочих здати валюту не виявилось. Тоді в залі спалахнуло яскраве світло і з усіх дверей повиходили кухарі. Вони пропонували всім суп і вимагали валюту. Крізь сон Никанор Іванович крикнув, що в нього нема валюту і прокинувся від лагідного голосу фельдшерки. Крики Босого стривожили інших хворих. В 120-тій чоловік знову приступив до пошуків своєї голови. У 118-тій майстер згадував ту осінню ніч. Тривога передалась і Бездомному. Чоловік зі сльозами прокинувся.

Був вже світанок, коли Іван Миколайович нарешті зміг заснути. Поетові приснилося, як "сонце вже хилилося над Лисою горою, і було цю гору оточено у дві лави..."

Розділ XVI. Страта.

"Сонце вже хилилося над Лисою горою, і було цю гору оточено у дві лави."

Та кавалерійська колона, яку прокуратор зустрічав опівдні, вже вийшла до Хевронської брами. Дорогу для неї вже розчистили. Вона полетіла дорогою, перегнала другу когорту Блискавичного легіону і першою добралася до Лисої гори. Невдовзі до пагорба надійшла друга когорта. Потім двома лавами підійшла кентурія Марка Щуролупа. Між цими двома лавами в повозі їхали троє засуджених з дошками на шиях, на яких двома мовами було вказано, що вони розбійники і заколотники. Позаду їхали шестеро катів, які везли мотузки, свіжостесані стовпи, лопати та сокири. За ними верхи їхав кентуріон Марк. Потім йшли солдати. А позаду цієї процесії йшов народ, зацікавлений дійством. Незважаючи на страшну спеку, люди йшли, щоб побачити "захоплююче видовище".

З моменту прибуття процесії на гору минуло вже майже три години. Спека і далі була страшенна. Змучені вояки проклинали засуджених, бажаючи їм якнайшвидшої смерті. Потрохи натовп розійшовся, бо нічого цікаво так і не відбувалося. На горі залишився лише один чоловік, який сидів з протилежного боку. Він сидів там на камені з самого початку, тобто вже майже чотири години. Чоловік то зітхав, підводячи очі до неба, то безнадійно вдивлявся в суху землю. На початку страти він не поводився так непримітно. Запізнившись, він прибіг і спробував пробитися через оточення, та його не пропустили. Тому то він і сидів з протилежного боку гори, з якого нічого майже не було видно. Чоловік дуже страждав. Його мучила совість. Він постійно писав на пергаменті, що смерть не приходить, а сонце вже сідає, що він, Левій Матвій, просить бога не гніватись і послати нарешті смерть.

Причина таких мук Левія Матвія полягала у страшній помилці, яку він зробив. Позавчора Ієшуа і Левій гостювали у Віфанії під Єршалаїмом в одного городника. Вони

весь ранок працювали на городі, а до Єршалаїму думали піти ввечері. Але Ієшуа згадав про якусь невідкладну справу і, не чекаючи вечора, пішов до міста сам. На думку Левія, це була велика помилка, не треба було відпускати його самого. Ввечері Левій не зміг піти до Єршалаїму, бо на нього напала якась хвороба і до ранку він не міг встати.

Вже у п'ятницю, незважаючи на слабкість, чоловік все ж вирушив у дорогу. У нього було якесь погане передчуття. Це передчуття його не підвело, прийшовши до Єршалаїму, Левій Матвій почув вирок Пілата. Коли засуджених повели на гору, Левій побіг за ними, що сказати Ієшуа, що він тут, з ним. Раптом у чоловіка виник план: він вирішив якимось чином прорватися, вбити Ієшуа, а тоді, якщо ще вистачить часу, і себе. Та власна доля його не дуже турбувала. Зараз головне було позбавити Ієшуа страждань. Задум був досить добрим, проте Левій Матвій не мав ножа. І грошей, щоб купити ніж, теж не було. Він побіг назад у місто, в хлібній крамничці вкрав ножа і відразу ж кинувся доганяти процесію. Та він все одно запізнівся. Тому тепер він міг тільки молитися і проклинати себе та бога.

Починалася гроза. Левій замовк, він побачив, що на гору піднімається трибун, посланець прокуратора. Той прошепотів щось до Щуролупа, а тоді до ще одного чоловіка. Згодом Щуролуп разом з двома катями підійшов до стовпів, на яких чекали смерті засуджені. Від найближчого стовпа чулася якась безтямна пісенька. Гестас цілком збожеволів від невиносимих страждань і тепер співав щось про виноград. На іншому стовпі мучився Дісмас, він не втратив свідомості, тому зараз дуже мучився. Ієшуа був непритомним. До нього підійшов один із катів і протягнув йому губку, змочену у воді. Ієшуа хрипким голосом попросив, що іншим теж дали води.

Стало темніше. Десять вдарила блискавка. Кат зі словами "Слав великодушного ігемона!" проколов списом серце Ієшуа. Тоді таким же чином вбив двох інших засуджених. Переконавшись, що вони мертві, кати почали спускатись з гори. Раптово вперіщила злива. Вода потоками збігала з гори, наздоганяючи солдатів. За декілька хвилин на Лисій горі залишився лише один чоловік. Розмахуючи ножом, він добрався до стовпів. Чоловік вивільнив тіло Ієшуа з мотузок і обійняв його. Він вже думав спускатися з гори, але якась думка його зупинила. Він залишив тіло і побіг до інших стовпів. Тоді перерізав мотузки і на них, і ще два тіла звалилися на мокру землю.

Коли через декілька хвилин блискавка освітила Лису гору, на вершині виднілися три стовпи і два тіла. Ні Левія, ні Ієшуа там вже не було...

Розділ XVII. Неспокійний день.

Зранку у п'ятницю, на другий день після сеансу чорної магії, усі працівники Вар'єте не були на своїх робочих місцях, а сиділи на підвіконниках і дивилися на те, що відбувалось надворі. Під театром тулилася багатотисячна черга, що простяглася майже на кілометр. Всі обговорювали вчорашній сеанс чорної магії. Міліція трохи вгамувала людей, але все одно відчувалося хвилювання.

Бухгалтер Василь Степанович, який тепер був старшим театру, тільки безпорадно кліпав очима і не міг нічого вдіяти. З самого ранку він відповідав на безперервні дзвінки. Десятій до театру увірвалася схвильована дама, яка виявилася дружиною

Римського. Плачучи, вона розповіла, що чоловіка ніде нема, але Василь Степанович не знав, як зарадити.

Потім приїхала міліція. Василь Степанович мусив зізнатися, що адміністрація Вар'єте невідомо де зникла, а конференсьє зараз знаходиться в психіатричній лікарні. Міліція зацікавилася розповіддю прибиральниці про те, як виглядав вранці кабінет фінансового директора. Всіх службовців попросили розійтися по своїх робочих місцях і не заважати слідству. Викликали славнозвісного собаку Бубнового Туза. Собака поведився дуже дивно. Він боявся зайти до кабінету, страшенно вив, а тоді, переборовши страх, вивів тих, хто йшов за ним до таксомоторної стоянки. Там слід перервався. Собаку відвезли.

Слідству на кожному кроці зустрічалися труднощі. Афіші, що сповіщали про сеанс чорної магії, вночі заклеїли новими, ніхто не міг точно назвати прізвище артиста, чи то Воланд, чи Фаланд. У бюро іноземців нічого не чули ні про Воланда, ні про Фаланда. Слідство зайшло у глухий кут. Касу закрили та сповістили, що вистави не буде, і черга розійшлася.

Бухгалтер Василь Степанович мав виконати два завдання: завезти в Комісію видовищ звіт та здати вчорашній виторг у фінвидовищний сектор. На таксомоторній стоянці його чекав сюрприз — жодне таксі не хотіло його взяти. Єдиний водій, який зупинився, вимагав, щоб йому платили трояками. Він роздратовано пояснив, що червінці перетворюються на наклейки, на бджіл та інші речі, бо вчора у Вар'єте якийсь фокусник сеанс з чернівцями зробив.

Приїхавши куди треба, Василь Степанович зрозумів, що прибув невчасно. Всі кудись бігли і щось кричали. Тільки він зайшов до секретарської кімнати, як до нього кинулася Анна Річардівна, секретарка голови комісії Прохора Петровича. Жінка вся в сльозах просила допомогти і потягнула його в кабінет. Там Василя Степановича чекала несподіванка: замість Прохора Петровича у кріслі сидів костюм і щось без упину писав. Костюм говорив голосом голови комісії. Секретарка розповіла, що бачила у приймальні величезного чорного kota і прогнала його. Кіт втік, але прийшов товстий чоловік схожий на kota і побіг у кабінет. Прохор Петрович розлютився і наказав прогнати нахабу. "Видалити його геть, чорти б мене взяли!" Товстун хитро відповів, що це можна організувати, в той же момент Прохор Петрович зник, а на його місці з'явився оцей костюм.

Спантеличений Василь Степанович вирушив до філії комісії, яка знаходилась у Ваганьківському провулку. Та тільки він зайшов туди, як пролунав якийсь спів. З усіх кутків філії чулася пісня "Море славетне". Вже цілком збитий з пантелику Василь Степанович запитав у якоїсь дівчини, чи не забігав до них чорний кіт. Та пояснила, що у всьому винен директор філії. Виявилося, що директор "страждав на манію організовувати всілякі гуртки". Цього разу він привів з собою якогось типа у картатих штанах і пенсне та представив його як фахівця з організації хорového співу. Всім довелося записатися на цей гурток. Фахівець попросив заспівати один куплет пісні "Море славетне", що вони і зробили. Тоді він, сказавши, що повернеться через

хвилинку, вийшов і зник. А вони всі мимоволі заспівали другий куплет. І тепер що три хвилини співають. На тому моменті дівчина перервала розповідь і знову заспівала. Через чверть години приїхали три вантажні машини і повезли весь склад філії на чолі із завідувачим до клініки доктора Стравінського. Вони так і співали цілу дорогу.

Через якихось півгодини вже цілком розгублений Василь Степанович намагався здати гроші у фінансовому секторі. Він підійшов до віконечка, над яким було написано "Прийом сум" і пояснив, що він хотів би здати гроші з театру. Та службовець закрив перед ним віконечко. Здивований Василь Степанович подумав, що такого вже давно не бачив. Та тут віконечко знову відкрилося. Заповнивши форму, чоловік почав розв'язувати свій пакунок. Раптом йому аж потемніло в очах, в пакунку була валюта: долари, фунти, крони... В ту ж хвилину Василя Степановича заарештували.

Розділ XVIII. Невдачливі візитери.

У той самий час із вагону київського поїзду, що прибув у Москву, вийшов дядько покійного Берліоза Максиміліан Андрійович Поплавський, економіст-планувальник, що мешкав у Києві. Позавчора ввечері чоловік отримав дивну телеграму: "Мене щойно зарізало трамваєм на Патріарших. Похорон п'ятницю, три години дня. Приїзди. Берліоз." Поплавського такий зміст телеграми спантеличив, адже не міг покійний після своєї смерті написати телеграму. Та він таки придумав цьому пояснення. Чоловік вирішив, що у всьому винна телеграфістка, яка все переплутала. Слово "мене" мабуть потрапило сюди з іншої телеграми, замінивши слово "Берліоза", яке чомусь опинилося в кінці телеграми. З таким поясненням зміст телеграми хоч і залишився трагічним, проте тепер хоч став зрозумілим. Прочитавши телеграму, Максиміліан Андрійович відразу ж почав збиратися у Москву. Причиною такого поспіху була квартира у Москві. Він вже давно хотів туди переїхати. Тепер у нього з'явився шанс здійснити плани і він не міг його упустити.

Поплавський, зайшов до кімнати, де було управління будинку № 302-біс на Садовій вулиці. Але там чоловікові так нічого і не сказали. На всі питання відповідали нерозбірливо і неохоче. В цей час до кімнати зайшов якийсь громадянин і забрав з собою члена управління П'ятнажка. Тоді Максиміліан Андрійович вирішив піти у квартиру № 50.

Чоловік так і не зрозумів, хто ж відчинив йому двері, у передпокої сидів лише величезний чорний кіт. Раптом з кабінету вийшов Коров'єв, не встиг Поплавський відрекомендуватись, як той розплакався. Він аж трясся від сліз, говорячи як йому шкода покійного. Дядько був вражений цим, здавалося би, щирим горем. Та раптом йому в голову прийшла думка, чи не претендує цей чоловік на квартиру Берліоза. Нарешті Коров'єв заспокоївся і Поплавський запитав хто давав йому телеграму. Той, схлипуючи, показав рукою на кота і, сказавши, що йому треба відпочити, зник з передпокою. Тим часом кіт став на задні лапи і заявив, що він дійсно давав телеграму. Поплавський, німий від здивування, сів на підлогу. Кіт підскочив до нього з вимогою показати паспорт. Нічого вже не тямлячи, Максиміліан Андрійович витяг з кишені паспорт. Кіт, насунувши на морду окуляри, уважно його розглядав. Тоді заявив, що

таким як Поплавський не можна видавати паспортів, і додав, що його присутність на похороні відмінюється і дядько може повертатися до Києва. Кіт покликав Азазело. Поплавський відчув, що йому забракло повітря, до кімнати вбіг "маленький, кульгавий, обтягнутий чорним трико, з ножем, засунутим за шкіряний пояс, рудий, з жовтим іклом та з більмом на лівому оці" чоловік. Наказавши випроводити гостя, кіт вийшов з кімнати. Азазело взяв валізу Поплавського, витягнув із неї увесь вміст і жбурнув все зі сходів, залишивши лише смажену курку. Тією куркою він так вдарив дядька, що той полетів вниз, доганяючи свою валізу. Азазело спокійно доїв курку, засунув кістку в кишеню і закрив двері квартири.

В цей час знизу долинули кроки людини, яка піднімалася сходами. Якийсь маленький літній чоловік запитав у Поплавського, де знаходиться квартира № 50. Максиміліан Андрійович був розумною людиною, тому відразу ж зрозумів, що у міліції йому не повірять. Він вирішив за допомогою того чоловіка ще раз переконатись, що там щось не так. Він почав чекати, коли наступного відвідувача квартири скинуть зі сходів. Чекати довелося довше, ніж сподівався Поплавський. Грюкнули двері, але той, хто вийшов швиденько повернувся назад до квартири. Через хвилину знову відкрилися двері, почувся голос жінки, а тоді нявкіт кота і чоловік з божевільним обличчям та подряпаною лисиною промчав повз нього, навіть його не помітивши. Не чекаючи більше ні хвилини, не думаючи вже ні про покійного Берліоза, ні про квартиру, Максиміліан Андрійович вибіг із злочасного будинку і поїхав в напрямку вокзалу.

Той маленький літній чоловік виявився буфетником театру Вар'єте Андрієм Фоковичем Соковим. І ось що з ним трапилося. Розминувшись на сходах з Поплавським, він дістався п'ятого поверху і подзвонив у квартиру № 50. Двері відчинила гола жінка із шрамом на шиї. Він повідомив їй, що хотів би бачити артиста. Вона провела його до кімнати. Хоч день був спекотним і в каміні горів вогонь, та все ж у кімнаті було досить холодно. Тут він і побачив таємничого артиста. Та той не хотів слухати у якій справі прийшов сюди буфетник, а почав говорити про зіпсовану їжу і несмачний чай у буфеті. Андрію Фоковичу не сподобалася ця балаканина, він вимагав, щоб фокусник повернув йому його гроші, які перетворилися на папір після вистави. Воланд обурився і відповів, що це не він проводив сеанс, а його почет. Але він розуміє буфетника, бо той людина бідна. Та з кабінету долинув голос, який повідомив, що Соков має двісті сорок дев'ять тисяч рублів. Тоді Воланд сказав, що буфетнику ці гроші і так непотрібні, бо через дев'ять місяців він помре від раку печінки. Тоді артист порадив йому потратити всі гроші на забави, а тоді випити отрути. Соков вже нічого не розумів. Тоді Воланд пригадав мету приходу буфетника і звелів показати папірці. Соков дістав їх з кишені, але це були звичайні гроші. Тоді Воланд наказав Геллі провести гостя.

Соков сів на сходах, задумавшись. Раптом чоловік пригадав, що забув у квартирі капелюха. Гелла винесла йому капелюха і шпагу, бо як же ж він без шпаги. Вже спускаючись сходами, чоловік зауважив, що його голові надто тепло. Він зняв капелюха, але замість нього побачив шапочку з півнячим пером. Соков злякано перехрестився і шапка перетворилась на кошеня, яке роздряпало йому лисину. Чоловік

побіг у першу ж аптеку, щоб йому перемотали голову і сказали, де можна знайти хорошого спеціаліста з хвороб печінки. Його направили до професора Кузьміна.

Через декілька хвилин Соков вже сидів у приймальні лікаря. Він повідомив, що смертельно хворий, і його пропустили без черги. Лікар вислухав його історію і здивувався, як чоловік може вірити якомусь незнайомцю, що навіть лікарем не є. Професор вирішив, що Соков божевільний. Він оглянув буфетника і сказав, що зараз він абсолютно здоровий. Буфетник повеселішав, поклав на стіл тридцять рублів і щось загорнуте у папір, що тихо дзенькнуло торкнувшись стола. Професор наказав забрати золото.

Закінчивши прийом хворих, професор глянув на червінці, що залишив той божевільний і побачив, що на їх місці лежать лише три етикетки. Він кинувся перевірити пальта, але вони були на місці. Трохи заспокоївшись, професор повернувся у кабінет і побачив замість етикеток чорне кошеня. Ксенія Микитівна запевнила його, що кошеня підкинула одна пацієнтка. У вікні лікар побачив жінку тільки у білизні. А за той час на столі замість кошеняти сидів горобець і танцював під музику. Спантичений професор вирішив зателефонувати своєму однокурсникові Буре, та передумав і подзвонив у бюро п'явок. Обернувшись, він побачив за столом жінку з сумкою, на якій був напис "П'явки". Професор закричав, бо рот у неї був з іклом, а очі мертві. Вона повідомила, що забирає гроші, згребла етикетки і розтанула.

Через деякий час професор вже сидів у компанії свого друга Буре, який його заспокоював. За вікном вже була ніч.

Розділ XIX. Маргарита.

"За мною, читачу! Хто сказав тобі, що немає на світі справжнього, вірного, вічного кохання? Хай відріжуть брехунові його мерзенний язик! За мною, мій читачу, тільки за мною, і я покажу тобі таке кохання!"

Майстер помилявся, коли з гіркотою казав Іванові, що вона його забула. Вона не могла його забути.

Кохану майстра звали Маргарита Миколаївна. Все, що він розповідав про неї Іванові було правдою. Маргарита була красивою і розумною, багато жінок їй заздрили. Тридцятирічна жінка була дружиною відомого фахівця, її чоловік був вродливим, добрим, чесним і просто обожнював Маргариту. Вони жили в красивій віллі в одному з провулків біля Арбату. Здавалося, вона була щасливою. Але ні. Маргарита Миколаївна не знала щастя, аж доки не зустріла майстра. Їй був потрібен тільки він. Вона кохала його, вона казала правду. Важко уявити, що відчувала Маргарита, коли прийшла вранці в будинок майстра і не застала там його. Вона так і не дізналась де він і що з ним. На щастя, вона так і не встигла поговорити зі своїм чоловіком, тому вернулась до нього. Жінка порівнювала себе із нещасним Левієм Матвієм. Вона зробила таку саму помилку, не треба було залишати майстра самого.

Усю зиму вона прожила в таких муках совісті. Та того дня, коли трапилися ті всі незвичайні події, Маргарита прокинулася з передчуттям, що щось станеться. В ту ніч жінці наснився незвичайний сон, бо у ньому був майстер, який раніше ніколи їй не

снівся. Вона вирішила, що сон пророкує їй зустріч з коханим. Або він мертвий і прийшов, щоб забрати її, або він живий і нагадує їй про себе. В будь-якому випадку це означало, що вони скоро побачаться. На щастя, її чоловік поїхав на три дні у відрядження і тому вона може робити, що захоче.

Та діставши омріяну свободу, вона закрилась в маленькій темній кімнатці, де, серед мотлоху, зберігала свої найцінніші речі. Вона дістала зі схованки свої скарби: фотокартку майстра, його ошадну книжку, на якій і були ті десять тисяч, пелюстки засохлої троянди і обгорілі сторінки роману, які вона встигла витягнути із полум'я. Забравши це все у свою спальню, жінка довго розглядала фотокартку, а потім перечитувала уривок з роману, який не мав ні кінця, ні початку. Утираючи сльози, Маргарита Миколаївна акуратно все поскладала і знову заховала у темній кімнатці. А тоді згадала про своє ранкове передчуття і вирішила піти прогулятися, раптом щось почує про майстра. Одягаючись, вона розмовляла зі своєю хатньою працівницею Наташею. Та їй розповідала про фокуси, які показували у Вар'єте і як потім по вулицях бігали жінки в одній білизні. Маргарита Миколаївна на це тільки розсміялася і порадила Наташі не вірити у ці нісенітниці. Тоді вона зайшла у свою спальню і подарувала своїй хатній робітниці панчохи і парфуми, сказавши, що вона теж вміє показувати фокуси.

Сидячи у тролейбусі, Маргарита Миколаївна почула дивну розмову чоловіків, що сиділи попереду неї. Вони говорили про якогось мерця, в якого вкрали голову. Їй вже набридло слухати ці безглузді розмови і вона вийшла з тролейбуса. За декілька хвилин вона вже сиділа на лавці під Кремлівською стіною. Саме сюди вони приходили удвох з майстром, та тепер жінка тільки подумки могла з ним спілкуватися. Вона просила чоловіка дати якусь звістку про себе.

Від таких думок Маргариту відволікла похоронна процесія. Їй стало ще сумніше від похоронного маршу, і жінка подумала, що душу б дияволі продала, щоб лише дізнатися, де зараз майстер. Тоді жінка зацікавилася, кого ж це ховають, і несподівано почула відповідь на своє неозвучене питання. "Михайла Олександровича Берліоза, голову МАСОЛІТУ", — відповів їй чоловічий голос. Озирнувшись, вона помітила біля себе невисокого рудого чоловіка з іклом в гарному смугастому костюмі, з кишені якого чомусь визирала обгрижена кістка. Цей невідомий чоловік, не зважаючи на здивування Маргарити, розповідав, що всі учасники похоронної процесії думають лише про те, куди пропала голова покійного. Аж тепер жінка зрозуміла, що мова йде про редактора Берліоза і що за гробом йдуть інші літератори. Вона поцікавилася, чи нема серед них критика Латунського. Рудий вказав їй на якогось блондина і зауважив, що вона мабуть ненавидить цього критика. Маргарита відповіла, що багато кого ненавидить і зацікавилася звідки невідомий чоловік знає її ім'я. Він сказав, що його послали до неї у важливій справі. З якогось дива, Маргарита вирішила, що незнайомиць має заарештувати її, але той запросив її в гості до одного дуже відомого іноземця. Обурена жінка вже встала, щоб піти геть від дивного типа, але той раптом прочитав напам'ять уривок із роману Майстра, який вона перечитувала сьогодні вранці. Незнайомиць не

хотів нічого про себе розповідати і так і не сказав, звідки знає її думки. Він назвав лише своє ім'я Азazelло і натякнув, що в іноземця вона зможе довідатися щось про майстра. Тоді жінка, не роздумуючи, погодилася прийти. Незнайомець дав їй золоте пуделко з якимось кремом і, сказавши, що вона постарілася, порадив намаститися цим перед тим як іти. О десятій він їй зателефонує і про все повідомить. Маргарита сказала, що тепер готова іти хоч до чорта у зуби. Після цих слів дивний чоловік раптово зник, а Маргарита побігла геть з Александрівського саду.

Розділ XX. Крем Азazelло.

У чистому вечірньому небі висів повний місяць. У кімнаті Маргарити Миколаївни був цілковитий безлад. На ліжку лежав весь її одяг, звідкись долинав запах розжареної праски і парфумів. Маргарита сиділа перед трюмо в самому халаті і не зводила очей з годинника. Час, здавалося, зупинився. Нарешті стрілка годинника показала половину десятої. Маргарита взялася за коробочку. Крем пах болотними травами і лісом. Незважаючи на запах, Маргарита Миколаївна почала втирати крем у лице. Глянувши у дзеркало, вона аж випустила коробочку з рук і розреготалася. З дзеркала на неї дивилася молода вродлива дівчина років двадцяти з гарним чорним волоссям і чистим красивим обличчям. Зникли всі зморшки, брови знову стали чорні та густі, зникла і хімічна завивка. Сміючись, Маргарита роздяглася і намастила кремом усе тіло. Раптом їй здалося, що вона цілком втратила вагу. Жінка зависла у повітрі. Нарешті вона збагнула, що перемінилася цілком і внутрішньо: радість переповнювала все її єство, головний біль щез, вона відчула себе справді вільною. Нарешті жінка покине ці стіни, які були в'язницею для її душі.

Нашвидкоруч написавши прощальну записку чоловікові, Маргарита вже було кинулася до вікна, як до кімнати увійшла домогосподарка Наташа. Служниця зацікавилася поведінкою, уздрівши господиню такою молодою і безтурботною. Пояснивши їй своє чудесне перетворення дією чарівного крему, Маргарита на радощах подарувала їй усі свої сукні і парфуми. Потім жінка покепкувала через вікно з сусіда Миколи Івановича. Раптом у квартирі пролунав телефонний дзвінок. Азazelло коротко повідомив: " Вже час. Вас чекають, вилітайте". Маргарита скочила на щітку і вилетіла у вікно.

Розділ XXI. Політ.

Невидима Маргарита летіла над містом. Вона швидко навчилася керувати щіткою і тепер насолоджувалася польотом. Подалася на Арбат, розважаючись тим, що заглядала у вікна, жінка щиро сміялася з людей, за якими потай спостерігала. Її увагу привернув восьмиповерховий будинок з мармуровим фасадом. Маргарита прочитала вивіску "Драмліт" і зрозуміла, що десь тут живе винуватець її горя — критик Латунський, який занапастив майстра. Вона знайшла квартиру критика, але того не було вдома. Тоді розлючена Маргарита через вікно потрапила до помешкання і вчинила там повний розгром: відкрила всі крани, побила люстри, зламала рояль, розстрожила всі вікна.

Помстившись таким чином Латунському, Маргарита полетіла за місто. Несподівано її наздогнала Наташа, яка осідлавши борова, полетіла за господинею. Вона розповіла,

що не втрималася від спокуси й намастилася й собі чудо — кремом. У борові Маргарита Миколаївна впізнала сусіда Миколу Івановича, виявляється, Наташа мазнула його лисину кремом — і чоловік перетворився на кнур, очевидно це було його суттю. Цей факт дуже насмішив жінку, і вона пообіцяла Наташі попросити, щоб її залишили відьмою.

Нарешті Маргарита опинилася на березі ріки. Скупавшись з насолодою у теплій воді, жінка знову скочила верхи на щітку й полетіла на другий берег. Її тут вже чекали: вдарив марш, всі присутні кланялися Маргариті, як королеві. Потім їй піднесли келих вина, а за декілька хвилин королева вже летіла у машині з відкритим верхом назад у Москву, а вів авто чорний грак.

Розділ XXII. При свічках.

Маргарита здогадувалася, до кого її везуть, але страху не було. Її гріла мрія знову побачити свого майстра, і це додавало відваги. Грак посадив машину в районі одного з московських кладовищ. Азazelло зустрів Маргариту й запросив летіти за ним. Вони опинилися на Садовій вулиці біля будинку №302-біс. Азazelло відчинив своїм ключем двері квартири № 50. Маргариту вразили розміри приміщення і темрява, яка панувала довкола. Коров'єв, який змінив Азazelло, пояснив жінці, що квартира стала безмежною завдяки п'ятому виміру, а електрики не вмикають, бо мессієр не любить такого освітлення.

Далі регент пояснив, чому Маргарита тут. Їй випала честь стати королевою балу, який влаштовують раз у році. Їх господар неодружений, тому обирає господиню на свій розсуд.

Неодмінна умова — королева має зватися Маргаритою і бути місцевою мешканкою. Зі ста двадцяти однієї московської Маргарити оюрано її.

Попередивши королеву, щоб вона нічого не лякалася, Коров'єв повів її далі. Вони опинилися у невеличкій кімнаті. Тут був весь почт: Азazelло, Гелла, Бегемот. Усі вони шанобливо вклонилися Маргариті. На ліжку лежав Воланд (саме той пан, якого Берліоз і Бездомний зустріли на Патріарших), він був у полатаній і брудній сорочці. Вибачившись за такий домашній вигляд, він запросив Маргариту сісти. Далі Воланд і Бегемот продовжили грати в шахи, а жінку вразило те, що шахові фігури на дошці були живими. Коли Бегемот здався, Воланд розповів Маргариті про своє хворе коліно, яке Гелла мстила маззю, що смерділа й димілася. Жінка запропонувала свою допомогу. Це дуже сподобалося Воланду. Потім жінку познайомили із ще одним із почту мессієра — Абадонною, ним виявився худий чодовік у чорних окулярах, його погляд для будь — кого стає останнім — це смерть. Надходила північ...

Розділ XXIII. Великий бал у сатани.

Маргариту обмили кров'ю і намастили трояндовою олією, взули в черевички з пелюсток білих троянд, а на шию повісили ланцюг із зображенням чорного пуделя, на голову поклали золоту діадему. Далі Коров'єв попередив королеву балу, що до всіх гостей вона має бути однаково уважною. Бегемот оголосив про початок балу, і вмить спалахнуло яскраве світло. Маргариту першими вітали музиканти оркестру,

диригентом був король вальсів Штраус, а кожен із них був зі світовим ім'ям віртуозом. Королеву поставили на чільне місце, підклавши їй під зігнуту в коліні ногу подушку. Церемонія передбачала, що всі гості будуть цілувати коліно господині балу.

Нарешті з'явилися перші гості: напізотлілий труп зірвався з шибениці і перетворився на красеня, який подав руку іншому праху і той став вродливою жінкою. Перша пара підійшла до Маргарити. Азazelло повідомив, що ці двоє — пан Жак із дружиною, він відомий алхімік і прославився тим, що отруїв коханку короля. Вони шанобливо поцілували коліно королеви. За ними наблизився граф Роберт, який був коханцем якоїсь королеви і отруїв дружину. Далі труни з'являлися одна за одною і по сходах до Маргарити сунули все нові й нові гості: чоловіки у чорних фраках і голі жінки — всі вони за свого земного життя були великими злочинцями. Особливо королеву балу вразила історія молодої дівчини Фріди, яка вбила своє новонароджене немовля і за кару їй багато років щоранку приносять хустинку, якою вона задушила маля.

Гості текли рікою, якій, здавалося, не буде кінця. Через три години Маргариту вже покидали сили, коліно, яке цілували гості, розпухло й посиніло. Нарешті потік гостей припинився, і королева опинилася у кімнаті збасейном, там вона заплакала від болю в коліні. Але Азazelло наполіг, щоб Маргарита повернулася до гостей.

Королева знову облетіла залу за залом, вітаючи гостей. Вони пили за її здоров'я, купалися в басейнах з шампанським і коньяком, веселилися і танцювали. Від гучної музики і гамору в Маргарити йшла обертом голова, вона знову втрачала силу. Раптом музика обірвалася і до зали зайшов Воланд зі своїм почтом. Коли він зупинився на помості, йому піднесли тацю з людською головою — це була голова Берліоза. Мессієр звернувся до неї з глузливым монологом про те, що все сталося саме так, як він передбачив на Патріарших. Далі він сказав, що Берліоз має зникнути після смерті, бо саме в це він вірив при житті. На очах у всіх голова перетворилася на череп — кубок. В цей час до зали зайшов барон Мейгель, якого в московських колах знали як шпигуна. До нього підійшов Абадонна і на секунду зняв окуляри — барон впав, залитий кров'ю. Азazelло підставив чашу з черепа і наповнив її, потім подав кубок Воланду, той випив за здоров'я присутніх. Мессієр подав чашу Маргариті і звелів пити. Коли вона зробила ковток, все раптово щезло: зала, гості, фонтани і квіти. Жінка опинилася у скромній вітальні, з сусідньої кімнати сочилось світло, і вона пішла тудию.

Розділ XXIV. Вилучення майстра.

У спальні Воланд вечеряв зі своїм почтом. Він запитав Маргариту, чи дуже виснажливим був для неї бал. Потім жінці дали випити склянку спирту, до неї повернулися втрачені сили, вона з апетитом почала їсти. Тим часом присутні обговорювали бал. Всім було весело від витівок кота Бегемота. Було десь коло шостої години ранку, коли Маргарита вирішила, що вже час іти. Воланд запитав, чи не хотіла б жінка в нього щось попросити. На це вона відповіла заперечно. Мессієру дуже сподобалась гордість Маргарити, і він пообіцяв виконати будь-яку її забаганку.

Маргарита згадала нещасну Фріду і попросила помилувати її, не нагадувати про злочин кожного ранку. Воланд запропонував зробити їй це самій. Одного слова

королеви було достатньо, щоб вбивцю дитини пробачили. Коли Маргарита вже йшла, мессір зупинив її, знаючи, що в жінки є заповітне бажання, яке вона не сміє озвучити.

— Поверніть мені мого майстра, — благальним голосом промовила Маргарита.

З раптовим поривом вітру в кімнаті постав чоловік у лікарняному одязі, він безтямно роззирався довкола. Жінка відразу впізнала майстра і з плачем кинулася йому на груди. Чоловік продовжував думати, що в нього галюцинації. Після випитої склянки з напоєм він заспокоївся і впізнав свою Марго. На запитання Воланда, чи знає він, з ким говорить, відповів ствердно (Іван Бездомний детально описав того пана, якого зустрів на Патріарших ставках). Мова зайшла про роман майстра, його зміст дуже зацікавив мессіра, і він попросив показати рукопис. Майстер сказав, що це неможливо, бо він спалив роман. Воланд посміхнувся і сказав: "Рукописи не горять". І, дійсно, Бегемот подав йому роман майстра. Мессір взяв у руки примірник і запитально поглянув на майстра. Той занепокоївся, напад страху знову опанував ним. Маргарита кинулася заспркоювати коханого. За деякий час Воланд промовив, звертаючись до Маргарити:

— Тепер відверто кажіть, що вам потрібно.

Жінка, набравшись відваги, попросила повернути їх з майстром у підвал, де вони були щасливі вдвох. На це наївне прохання чоловік тільки розсміявся: "Не може стати все так, як було, бо в їх помешканні живе інша людина". Воланд тільки сказав, що спробує. Раптом зі стелі впав чоловік — це був Алоїзій Могорич, з вини якого майстер втрапив до божевільні (громадянин написав на нього донос, щоб переселитися у його кімнату). Азazelло крикнув Могоричу: "Геть", і того винесло догори ногами через вікно.

Майстер з подивом спостерігав за всім, що діялося, тоді висунув останній аргумент, що його неодмінно будуть шукати в лікарні. На це Коров'єв показав історію його хвороби, що якимось загадковим чином з'явилася в його руках. "Нема документа, отже нема й людини", — промовив він і кинув папери в палаючий камін. Потім дістав звідкись домову книгу, в якій був прописаний Алоїзій Могорич, дмухнув на аркуш, напис безслідно щез. Колишній регент подав Маргариті й майстрові документи, що засвідчували їх особи, і доповів Воланду, що все виконано.

Насамкінець Воланд запитав у Маргарити, що має робити з її почтом: Наташею і кнуром Миколою Івановичем. Наташа захотіла залишитися відьмою, а Микола Іванович просив, щоб його повернули додому. Їх бажання було виконано. Відпустили додому також Варенуху, який не з власної волі був вампіром. Потім Воланд звелів всім вийти, щоб залишитись з майстром і його коханою наодинці.

— Чи будете ви продовжувати писати свій роман про Понтія Пилата, запитав мессір майстра.

На що той відповів, що не хоче більше навіть чути про цей твір. Воланд загадково пообіцяв, що роман ще нагадає про себе. На прощання він подарував Маргариті золоту підкову з діамантами і сказав:

— До побачення.

Воландів почт пішов проводити майстра і Маргариту. Коли вже збиралися сідати в автомобіль, жінка виявила, що загубила подарунок Воланда. Азazelло зголосився пошукати підкову і повернувся в під'їзд.

З'ясувалося, що квартирою вище жила Аннушка (та сама, звини якої загинув Берліоз). Вона була особою дуже допитливою і непосидючою, тому повз її увагу не проходила жодна справа. Сусіди навіть прозвали її "Чумою", бо була сварливою і вредною. У цю ніч вона підгледіла багато дивовиж. Спочатку з квартири № 50 вилетів чоловік у спідній білизні і зник у вікні, потім повз неї прошмигнув ще один добродій з поросячим лицем. Жінка продовжувала підглядати і не даремно. Коли повз неї пройшла ціла компанія: блідий чоловік, красива жінка, здоровенний котяра, ще один чоловік з бильмом на оці, щось випало і дзенькнуло на сходах. Аннушка намацала вузлик, а коли його розгорнула, очі в неї пожадливо заблистіли — це ж справжній скарб.

Тільки — но Аннушка хотіла щезнути в своїй квартирі, як перед нею виріс Азazelло. Він загрозливим тоном наказав повернути підкову. Коли та спробувала відпиратися, той вхопив її за горло і стиснув так, що мало не вийшов дух. Аннушка покійно віддала підкову, за що одержала винагороду — двісті рублів і пораду не ховати чужу річ за пазуху.

Азazelло віддав Маргариті Воландів подарунок і попрощався. Вогні фар щезли в кінці Садової.

Минула година... У підвалі, в маленькій кімнатці, сиділа Маргарита, вона плакала від щастя і пережитого потрясіння. У сусідній кімнаті спав її коханий. Жінка листала дорогий їй рукопис майстра. Увагу її привернув розділ, який вона читала перед зустріччю з Азazelло.

Розділ XXV. Як прокуратор намагався врятувати Іуду з Киріафа.

Темрява накрила місто, яке так ненавидів прокуратор. Чорні хмари закрили небо під кінець дня чотирнадцятого, весняного місяця нісана. Несподівано налетів ураган, гроза шматувала кипариси в саду. Прокуратор лежав на ложі біля столу, заставленого стравами та карафками з вином. Він був роздратований. Здавалося, Пілат на когось з нетерпінням чекає, весь час поглядаючи в темний сад.

Дощ вщухав, через стукіт рідких крапель виразно долинали до слуху прокуратора кроки вояків — це поверталася з гори Лисий Череп ала. Раптом між мармурових колон з'явилася постать у капюшоні. Чоловік привітав Пілата латиною. Після того, як пибулець переодягнувся, попоїв і випив тридцятилітнього вина, прокуратор запитав його про народні настрої в Єршалаїмі. Коли гість запевнив його, що в місті спокійно, Пілат почав детально розпитувати його про сьогоднішню страту.

У довгому діалозі між прокуратором і пибульцем з'ясовуються всі обставини страти Га — Ноцрі.

Засуджений покійно йшов до місця, де був розп'ятий, ніхто не робив спроб його звільнити. Він відмовився випити трунок, який би полегшив його страждання. Під кінець він пробачив своїх катів.

Пілат наказав чоловікові негайно зняти тіла всіх трьох засуджених і поховати, щоб уникнути можливих заворушень послідовників Га — Ноцрі. Перед тим, як гість мав піти, прокуратор запитав його про долю Іуди з Киріафа. Афраній доповів, що Юда має отримати певну суму грошей від Каїфи за те, що видав Га — Ноцрі. Тоді Пілат прозоро натякнув підлеглому, що, за його відомостями, цієї ночі Юду заріжуть, а прокляті гроші повернуть первосвященнику. Коли ж керівник таємної поліції засумнівався в можливості такого повороту подій, прокуратор з притиском мовив:

— Неодмінно заріжуть!

Підлеглий нарешті зрозумів і поспішив виконати зашифрований наказ ігемона.

Розділ XXVI. Погреб.

Прокуратора мучили докори сумління. У нього було відчуття, що він сьогодні безповоротно втратив щось дуже важливе і ніякими запізнілими вчинками цього не можна поправити. Понтій покликав свого улюбленця Бангу. Величезний сірий пес підскочив до господаря і лизнув йому щоку. Потім прокуратор сів у крісло, а пес влігся біля його ніг — так вони разом зустріли святкову ніч.

У цей час недавній гість Пілата верхи на мулі подався на вулицю Грецьку. Зупинившись біля якогось будинку він покликав Нізу. На ганку з'явилася жінка, впізнавши прибульця, вона запросила його увійти. Через п'ять хвилин після відходу Афранія жінка поспіхом зібралася і вийшла з дому.

З іншого провулка в той самий час вийшов молодик, гарно вбраний задля свята, він кудись поспішав. Після відвідин палацу Каїфи він пішов ще бадьоріше й веселіше, очевидно, мав чудовий настрій. За деякий час його обігнала струнка жіноча постать — це була Ніза. Упізнавши жінку, молодик її покликав, але та тільки пришвидшила кроки. Врешті зупинилася і вдала, що не одразу впізнала Іуду. Коли ж молодик попросився провести жінку, та сказала, що боїться пересудів, тому буде краще, якщо вони зустрінуться за містом. Вона призначила місце побачення: Гефсиманію за Кедроном.

Іуда проминув Гнфсиманську браму і попрямував до гроти, де його вже мала чекати Ніза. Ось він вже досяг мети, але замість жінки назустріч йому з темряви кинулася чоловіча постать, і щось зблиснуло в її руці. Молодик хотів тікати, але ззаду йому перепинила шлях ще одна мара, яка запитала, скільки він отримав за зраду. Юда тремтячи відповів, що тридцять тетрадрахм, але готовий їх віддати, щоб залишитися живим. Перший вихопив гаманець з грішми, а другий встромив ножа під лопатку молодикові. Тіло Іуди повалилося на знмлю. Тоді з'явилася третя постать, чоловік звелів першим двом швидко йти до палацу Каїфи і підкинути туди калиту з запискою.

Палац Ірода Великого потопав у мороці. Прокуратор десь опівночі нарешті заснув. Йому снівся чудовий сон: він йде місячною дорогою вгору, а поруч ступають мандрівний філософ і вірний Банга. Страти не було, хіба можна наказати вбити того, хто вважає всіх людей добрими? Блаженна усмішка розпливається на обличчі Пілата.

Жахливим було пробудження, бо повернувшись до дійсності прокуратор згадав, що страта відбулася. Прийшов Марк Щкролуп доповісти, що аудієнції просить зверхник таємної охорони. Афраній доповів, що не зміг вберегти Іуду і його, на жаль, зарізали.

Коли прибулець розповів, як це сталося, Пілат запитав про погребення страчених.

Афраній розповів, що тіла двох злочинців Дісмаса і Гестаса було поховано, а тіла Га-Ноцрі не знайшли на горі. Його забрав...

— Левій Матвій, — здогадався прокуратор

— Так, — відповів Афраній.

Потім він розказав, що всіх трьох поховано в одну яму і завалено камінням, при погребенні забажав бути Левій, а зараз він прийшов до прокуратора.

Пілат нагородив Афранія перснем, а Левія Матвія звелів покликати до палацу. На балкон ввійшов маленький, худий чоловік, що скидався на жебрака. Після того, як він відмовився їсти, ігемон запитав, чи має він з собою хартію, де записав слова Іешуа. Левій витяг з-за пазухи сувій і подав його прокураторові. Той перебіг зміст написаного і здригнувся. Очі натрапили на знайомий вислів: "Найстрашніший гріх — це боягузтво". Тоді Пілат запропонував Левію місце в його багатій книгозбірні. Той відмовився, сказавши, що має помститися за смерть вчителя — зарізати Іуду. На це прокуратор сказав, що той спізнився, зрадника вже покарано.

Понтій Пілат зустрів світанок п'ятнадцятого нісана.

Розділ XXVII. Кінець квартири № 50.

Маргарита відклала рукопис — настав ранок. Жінка згадала все, що з нею сталося, і відчула смертельну втому. Пересвідчившись, що майстер спить, вона лягла на канапу й заснула.

У цей час, на світанку суботи, не спав цілий відділ установи, що займалася справою Воланда. Сюди надходили постійно нові повідомлення. Першим на допит потрапив Аркадій Аполлонович Семплеяров, якому довелося в деталях розповісти про скандал у Вар'єте. Потім викликали дам, які постраждали на сеансі мага. І, нарешті, кур'єр Карпов навів на думку слідство, що винуватця всіх подій слід шукати в квартирі № 50 на Садовій. У це помешкання кілька разів навідувалися, але жодних слідів перебування чорного мага не знайшли. Слідство зайшло в глухий кут.

Нарешті один з дванадцяти слідчих, які займалися цією справою, зацікавився Іваном Бездомним.

Він подався до клініки Стравінського і навідався до кімнати №117. Але те, що відбулося на Патріарших ставках, поета більше не обходило. Він впадав у задуму, і реальність його не цікавила. Слідчий задавав питання за питанням, а Іван мляво відповідав. Коли картина на Патріарших ставках прояснилася, гість подякував хворому і висловив сподівання, що Іван швидко одужає і буде далі писати вірші. На це Бездомний несподівано сказав, що не повернеться до поезії ніколи, бо його вірші погані й нікому не потрібні.

Матеріалу в справі чорного мага було багато, і можна було вже його арештовувати, але де ж його шукати? Мабуть, в проклятій квартирі №50, яка була під постійною охороною. Опівночі з п'ятниці на суботу в загадкову квартиру ввійшов барон Мейгель у вечірньому костюмі. Коли через десять хвилин у помешкання навідалися, там не було нікого, навіть барона.

З Криму прилетів директор Вар'єте Лиходєєв, який оповів, що його загіпнозували і перекинули за сотні кілометрів. На його прохання він був зачинений у тюремній камері, щоб маг не знайшов його більше. Перед слідчими постав Варенуха, який несподівано з'явився у своїй квартирі. Спочатку переляканий адміністратор брехав, що всі два дні своєї відсутності пролежав п'яний і нічого не пам'ятає. Але під тиском пошепки зізнався, що побував у руках Воланда і боїться помсти, коли розповість правду. Потім він також попросив зачинити його у броньованій камері. А коли гарантували його безпеку, розповів, як був вампіром і мало не вбив Римського.

На допит привели фіндиректора Римського, який приїхав поїздом з Ленінграда, він все заперечував: не бачив ні Гелли, ні Варенухи — упиря. Він також весь час просився в одиночну камеру під замок.

Аннушку арештували при спробі обміняти валюту в касі. Вона розповіла про дива на сходовій клітці в будинку на Садовій: про людей, що вилітали через вікна, про знайдену коштовність. Її уважно вислухали і відпустили.

Заарештований Микола Іванович здивував слідчих, показавши розписку, що він був на балу у нечистого. Він розповів, як возив на собі Наташу (приховавши лише те, що залицявся до неї) услід за Маргаритою Миколаївною на бал. Його свідчення наштовхнули слідство на причетність до справи Маргарити. Вирішено було негайно з'ясувати, де вона.

Близько обіду з Садової повідомили, що квартира ожила: чутно звуки піаніно, відчинено вікна, в одному з них бачили чорного кота. Великий гурт чоловіків оточив будинок № 302-біс, вони піднялися сходами до квартири №50. Коров'єв і Азazelло снідали в їдальні, коли на сходах почулися кроки. Група захоплення, скориставшись відмичкою, вдерлася до квартири — там нікого не було, окрім здорового чорного кота у вітальні. Дивно, але той тримав у своїх лапах примус. раптом кіт промовив:

— Я нікого не чіпаю, лагоджу примус... Потім він попередив, що кіт — недоторкана тварина. Коли прибулі хотіли накинути на Бегемота сітку, щоб зловити, той витягнув маузер і націлився. Хтось вистрелив раніше, і кіт звалився додолю в артистичній позі. Він виголосив передсмертну промову, а потім ковтнув бензину з примуса і бадьоро вистрибнув на люстру, прихопивши й примуса. Потім Беґеіот зчинив шалену стрілянину, у відповідь одержав град з куль, але, на диво, нікого навіть поранено не було. Після останньої спроби зловити кота арканом, що також провалилася, несподівано пролунав чийсь владний голос, який вимагав тиші, бо він працює. На це хтось невидимий відповів, що це башкетує Бегемот. Третій голос нагадав, що вже субота і їм пора. Кіт чемно вибачився, що йому треба залишити товариство, і хлюпнув на підлогу бензину, той сам по собі спалахнув. Квартира запалала, а на місці, де ще недавно валявся прострелений кіт, потупово просупали обриси мерця — це був барон Мейгель. Тим часом натовп людей, що зібрався в дворі палаючого будинку бачив три чоловічих силуети і один жіночий, що вилетіли з вікна квартири № 50.

Розділ XXVIII. Останні витівки Коров'єва і Бегемота.

Десь приблизно через чверть години після пожежі біля Торґсину на Смоленської

ринку з'явився незнайомець у картатому костюмі з великим чорним котом. Коли дорогу їм заступив швейцар і сказав, що з котом не можна. Картатий сказав, що не має ніякого кота. Дійсно, поряд з ним стояв товстун, трохи схожий на кота, в руках він тримав примус.

Нарешті парочка пройшла до крамниці. Вони простували залами вголос обговорюючи крам та покупців. Нарешті Коров'єв запросив Бегемота скуштувати мандаринів, коли продавчиня попросила чек, шахрай відповів, що на другий раз заплатить, бо сьогодні не має валюти. Потім товстун проковтнув ще шоколадку разом з обгорткою, а на додачу двох оселедців з бочки. Продавці, спантеличені таким нахабством, почали кликати завідувача. Той прийшов і звелів кликати міліцію.

Коров'єв почав комедію, Бегемот йому підігрував, скорчивши жалісливу пику, вдавав бідного й голодного. Коли на порозі постали поліцейські, кіт утнув старий фокус — підпалив крамницю. Очевидці розказували, що хулігани злетіли під стелю і лопнули, як повітряні кульки.

Незабаром пара нерозлучних друзів опинилася біля письменницького дому і вирішила повечеряти тут, у недорогому ресторанчику. Шлях їм перепинила громадянка у білих шкарпетках, яка зажадала показати посвідки письменників. За них заступився Арчибальд Арчибальдович, наказавши пропустити. Бачачи, як запопадливо ставиться до гостей їх шеф, офіціанти нанесли найкращих наїдків і напоїв. Секрет такої гостинності простий — господар закладу був добре обізнаний з чутками, що ширилися по місту про витівки парочки. Він одразу упізнав відвідувачів і вирішив з ними не сваритися.

Незабаром на веранді з'явилося троє у формі і без зайвих слів почали стріляти в Коров'єва і Бегемота. Мішені щезли, а з примуса вирвався стовп вогню, що миттєво охопив ресторан.

Розділ XXIX. Долю майстра і Маргарити визначено.

На кам'яній терасі однієї з найгарніших будівель Москви сиділи Воланд і Азазелло, перед ними простяглася панорама міста. Зодягнуті у чорні киреї вони велично споглядали вниз, спостерігаючи за москвичами. Воланд сказав, що Москва — дуже цікаве місто, на що Азазелло заперечив, що йому більше до вподоби Римю.

Раптом просто зі стіни до них вийшов чорнобородий понурий чоловік у хітоні і сандалях. Сатана зовсім не здивувався, а лише запитав, з чим непроханий гість до них прийшов. Левій Матвій сказав, що його послав Він з пропозицією забрати майстра і Маргариту до місця вічного спокою, бо світла вони не заслужили, а варті бути разом, тому що любили і багато страждали.

— Буде виконано, — коротко сказав Воланд. Левій щез.

Мессір послав до майстра і Маргарити Азазелло з наказом все зробити так, як він пообіцяв посланцеві. Тільки-но той залишив терасу, як на ній з'явилися Коров'єв і Бегемот, вимазані у сажі вони мали дуже смішний вигляд. Друзі розказали про свої пригоди у яскравих баовах і з гумором і запитали, які будуть ще вказівки. На це Воланд відповів, що вони можуть відпочивати — більше справ у цьому місті у нього нема.

— Скоро налетить гроза — вона довершить всі справи, загадково прорік сатана.

Дійсно, незабаром чорні хмари затягнули все небо, напівтемрява сховала все місто. Все потонуло в імлі.

Розділ XXX. Пора! Пора!

Коли майстер і Маргарита прокинулись у своєму підвалі, то серед суцільного безладу, який тут вчора застали, виявили накритий стіл з їжею і напоями. Раптом майстер запитав у Маргарити, чи вірить вона, психічно здорова жінка, що вони вчора були на балу в сатани. Та відповіла, що не має в цьому жодного сумніву.

— Маємо вже двох варятів, — констатував майстер, на що Маргарита відповіла дзвінким реготом.

Потім їх насмішив прихід незнайомця: коли той почув, що Алоїзія заарештовано, то миттєво випарувався. Маргарита зі співчуттям дивилася на свого коханого, вона жаліла його і обіцяла, що ніколи більше вона його не покине.

— Схаменися, нащо тобі калічити своє життя з хворим і бідним, — умовляв її майстер.

Маргарита палко переконувала його, що сама доля хоче, щоб вони були разом. Нарешті майстер заспокоївся і здався — вони сіли обідати.

— Мир вам! У кімнаті з'явився Азazelло.

Гість сів до столу, його почастували коньяком. Тим часом майстер напружено вдивлявся в прибульця, стараючись відгадати мету його приходу. Нарешті Азazelло заговорив про те, для чого прийшов: месієр запрошує їх обох на прогулянку, чи згодні вони.

— З задоволенням, — відповіла жінка. Тоді Азazelло згадав, що Врланд передав своїм друзям пляшечку вина (того самого, яке пив прокуратор Юдеї).

Усі троє випили за здоров'я Воланда. Світ потьмарився в очах у майстра, він відчув, що це кінець, всиг ще побачити, як смертельно бліда Маргарита впала на землю. Коли отруєні перестали подавати ознаки життя, Азazelло метнувся в будинок Маргарити Миколаївни, щоб пересвідчитися, що все йде по плану. Там він побачив, як сумна тридцятилітня жінка раптом схопилася за серце і впала мертва.

Рудий демон повернувся до підвалу, мертвим майсирові і Маргариті влив до ротів якоїсь рідини, і вони воскресли.

— Нам пора, наближається гроза, коні вже запряжені.

Маргарита попросила дозволу взяти з собою роман майстра. На що майстер сказав, що це зайве, бо він знає свій твір напам'ять. Тоді Азazelло вихопив з грубки голівешку й підпалив скатертину. Все затягнуло густим димом.

Коні вже мчали над дахами міста.

Майстер попросив дозволу де з ким попрощатися, Азazelло погодився, і ось вони вже біля клініки Стравінського. Непомічені ніким Майстер і його подруга зайшли до палати №17.

Іван Бездомний нітрохи не здивувався їх появі, а дуже зрадів своєму сусідові. Коли майстер сказав, що прийшов попрощатися, Хворий засмутився. Ще він запитав

прибулого, чи той дописав свій роман. Майстер відповів, що доручає це Іванові, віднині він буде його учнем. Маргарита поцілувала юнака в чоло, і вони обоє з коханим розтанули в повітрі.

Бездомний покликав санітарку Параскевію Федорівну і запитав, що сталося щойно в лікарні. Старенька щиро відповіла, що його сусід віддав Богу душу. Ця новина зовсім не схвилювала Івана. Він сказав, що знав про це і про те, що тільки-но в місті померла людина — це молода жінка.

Розділ XXXI. На Воробйових горах.

На горі виднілися три постаті на конях: Воланд, Коров'єв і Бегемот дивилися в далечінь, очікуючи когось. Поряд з ними враз опустилися Азazelло зі своїми супутниками. Воланд висловив надію, що майстер і Маргарита розуміють, що так буде краще для них.

Гроном пролунав голос Воланда:

— Пора!

Вершники скочили в сідла. Коні рвонули з місця. Позаду залишився лише туман.

Розділ XXXII. Прощання та вічний притулок.

Ніч густішала, а вершники все летіли. Маргарита зауважила великі переміни в їх зовнішності: Фагот — Коров'єв перетворився в похмурого лицаря в фіолетовому одязі; у Бегемота відпав хвіст, і він став худеньким демоном пажем; Азazelло постав у своїй справжній подобі демона — вбивці з порожнім поглядом; Воланд летів у своїй справжній подобі; навіть майстер змінився ззовні.

Нарешті шлях їх обірвався на плоскій вершині якоїсь гори. Місяць освітив білу постать, що сиділа у кріслі, а поряд неї лежав собака.

— Ваш рукопис прочитали, — звернувся до майстра Воланд.

Потім він показав митцю його героя, що дві тисячі сидить тут на площині і мріє про одне: йти разом з Га-Ноцрі місячною дорогою і розмовляти з ним про вічне. Маргарита попросила відпустити його, на що Воланд сказав, що йому вже пробачив той, з ким він так мріє розмовляти.

Майстер крикнув до постаті:

— Ти вільний!

Чоловік у білому одязі встав і в супроводі пса пішов місячним променем.

Потім Воланд показав дорогу, яка була вибрана для них, там їх чекав цілковитий спокій і товариство одне одного (цей вибір їм дав Іешуа).

Тоді, завершивши всі справи, Воланд з почтом кинувся просто в провалля і щез. А майстер і Маргарита пішли поряд дорогою до свого вічного дому.

Епілог

Після того, як Воланд з почтом залишив Москву, по місту ще довго ширилися різні чутки і перекази. Скрізь можна було почути шепіт "нечиста сила". Слідство у справі Воланда так і не вийшло з глухого кута, справу довелося закрити.

Іван Бездомний вилікувався і тільки при повному місяці його тягнуло на Патріарші ставки, де він годинами сидів у задумі. А ще часто йому снівся сусід по палаті та його

вродлива кохана, що цілує Івана у чоло. Тоді спить Іван Микрлайович зі щасливим обличчям.